

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA BẢO TÀNG

LƯƠNG THU HÀ

BƯỚC ĐẦU TÌM HIỂU MỘT SỐ DI TÍCH
THỜ DANH NHÂN NGUYỄN TRUNG
NGẠN TẠI HÀ NỘI

KHÓA LUẬN TỐT NGHIỆP
NGÀNH BẢO TÀNG

Người hướng dẫn: TS. Phạm Thu Hương

HÀ NỘI - 2009

MỤC LỤC

LỜI NÓI ĐẦU	1
Chương 1: VÀI NÉT VỀ CUỘC ĐỜI VÀ SỰ NGHIỆP CỦA NGUYỄN TRUNG NGẠN	5
1.1 VÀI NÉT VỀ VƯƠNG TRIỀU TRẦN	5
1.2 THÂN THỂ VÀ SỰ NGHIỆP CỦA NGUYỄN TRUNG NGẠN...	12
1.2.1 Thân thể	12
1.2.2 Sự nghiệp	16
Chương 2: MỘT SỐ DI TÍCH THỜ DANH NHÂN NGUYỄN TRUNG NGẠN TẠI HÀ NỘI	37
2.1 ĐỀN TIÊN HẠ	39
2.1.1 Niên đại khởi dựng và quá trình tồn tại	40
2.1.2 Giá trị kiến trúc – nghệ thuật	42
2.2 ĐỀN HƯƠNG TƯỢNG	51
2.2.1 Niên đại khởi dựng và quá trình tồn tại	52
2.2.2 Giá trị kiến trúc – nghệ thuật	53
2.3 ĐÌNH HƯƠNG BÀI	62
2.3.1 Niên đại khởi dựng và quá trình tồn tại	63
2.3.2 Giá trị kiến trúc – nghệ thuật	63
Chương 3: VẤN ĐỀ BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ CỦA CÁC DI TÍCH THỜ DANH NHÂN NGUYỄN TRUNG NGẠN TẠI HÀ NỘI	68
3.1 THỰC TRẠNG CỦA CÁC DI TÍCH THỜ DANH NHÂN	

NGUYỄN TRUNG NGẠN TẠI HÀ NỘI	68
3.1.1 Thực trạng việc thờ danh nhân Nguyễn Trung Ngạn tại Hà Nội	68
3.1.2 Thực trạng di tích đền Tiên Hạ, đền Hương Tượng, đình Hương Bài	71
3.2 BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ CỦA CÁC DI TÍCH	75
3.2.1 Vấn đề bảo vệ di tích	75
3.2.2 Tôn tạo di tích	94
3.2.3 Các biện pháp nhằm khai thác, phát huy giá trị của di tích ..	98
KẾT LUẬN .	103
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	105
PHỤ LỤC .	107

LỜI NÓI ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Năm 1010, vua Lý Thái Tổ dời đô ra Hà Nội và đặt tên là Thăng Long. Việc lựa chọn đó chắc không phải là ý riêng của một ông vua. Thăng Long là rồng bay lên, là chỗ đất danh thắng, đô hội trọng yếu để bốn phương sum họp và là đô thành bậc nhất, đáng là kinh sư muôn đời. Có lẽ Thăng Long - Hà Nội vốn là tinh hoa của đất nước. Bởi trước Thăng Long, thành Cổ Loa đã từng là kinh đô của nhà Thục. Phù Đổng là nơi sinh ra người anh hùng làng Dóng, Hà Nội là quê hương của Lý Thường Kiệt, người đã viết bản tuyên ngôn độc lập đầu tiên của nước ta bằng những lời thơ hùng tráng.. Hà Nội là mảnh đất của núi Nùng, sông Nhị, của Hồ Gươm, sông Tô Lịch. Năm 2010, Hà Nội tròn ngàn năm tuổi, qua bao lần ngoại bang xâm chiếm cùng bao nhiêu triều đại phong kiến đã từng, Thủ đô cho đến ngày nay vẫn xứng đáng là trung tâm kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội của cả nước. Tại thời điểm sắp tròn nghìn năm này, vượt qua những bước dài của lịch sử, chúng ta có quyền tự hào về một Hà Nội, là mảnh đất nổi tiếng về truyền thống anh hùng và đặc biệt phong phú về các giá trị văn hóa, là nơi ghi lại nhiều công cuộc sáng tạo vĩ đại cần cù của cả dân tộc ta. Thật vậy, di tích lịch sử- văn hóa và danh lam thắng cảnh là một nét đặc sắc trong diện mạo văn hóa của Thủ đô. Luôn bị chìm trong nhiều cuộc chiến tranh nhưng nơi đây vẫn còn đủ dấu vết để khẳng định về sự thăng trầm của thời gian đã qua. Không thể hình dung về Hà Nội mà lại thiếu vắng các di tích và thắng cảnh, bởi “chúng vừa là những tảng đá nền kê chân cột để tạo dựng, vừa là những bằng sắc để chứng minh, vừa là nét vàng son của phẩm chất đặc trưng, vừa là linh hồn của những giá trị thiêng liêng trên mảnh đất ngàn năm văn vật”¹. Tuy nhiên trải qua bao biến động của thời gian, nhiều di tích của Hà Nội, chứng tích vô giá về truyền thống văn hiến, đã bị hủy hoại chỉ còn dấu tích, bị mối mọt, đổ nát hoặc có nguy cơ biến mất. Do đó, việc tìm hiểu, gìn giữ, phục hồi, tôn tạo và khai thác giá trị

¹ Di tích lịch sử □ văn hóa Hà Nội, H.: Chính trị Quốc gia, 2000 - tr. 11

những di sản đó cho hôm nay và mai sau chính là thể hiện lòng biết ơn của chúng ta, con cháu mai sau đối với các bậc tiền nhân. Đồng thời, lòng yêu nước là ý thức giữ gìn, vun đắp những truyền thống tốt đẹp của cha ông, là cơ sở cội nguồn để phát huy bản sắc văn hóa dân tộc.

Nghiên cứu về các danh nhân tiêu biểu và di tích liên quan tại Hà Nội để bảo tồn, phát huy giá trị của di tích là hoạt động thiết thực, có ý nghĩa để hướng tới Đại lễ kỷ niệm 1000 năm Thăng Long- Hà Nội. Trong số những nhân vật có đóng góp cho Thăng Long- Hà Nội không thể không kể đến Nguyễn Trung Ngạn; bởi ông từng là Kinh sư Đại doãn thành Thăng Long (người đứng đầu chính quyền kinh thành Thăng Long) dưới triều Trần. Trong sách “*Lịch triều hiến chương loại chí*”, sử gia Phan Huy Chú đánh giá rất cao vai trò và những đóng góp của Nguyễn Trung Ngạn trong tiến trình lịch sử dân tộc, coi ông là một trong số mười nhân vật sống vào đời Trần tên tuổi tề danh với các bậc nhân tài trác việt. Do bởi những đóng góp ấy nên trước kia, đã có tới 8 nơi dựng đền thờ ông và tất cả đều nằm ở khu trung tâm “ba mươi sáu phố phường” xưa. Tuy nhiên, một thực tế đáng buồn là, các di tích thờ vị đứng đầu Kinh đô đầu tiên hiện nay đều chưa được quan tâm đúng mức, một số đã và đang trong tình trạng hư hỏng, bị lấn chiếm, thậm chí khá nhiều nơi còn biến thành nhà ở của dân hoặc không còn tồn tại. Nhân kỷ niệm 720 năm ngày sinh của danh nhân văn hóa Nguyễn Trung Ngạn (1289- 2009), cùng những tình cảm mến yêu của một người con sinh ra và lớn lên tại Hà Nội; đồng thời là sinh viên ngành Bảo tàng, tôi mong muốn được áp dụng những kiến thức tích lũy sau bốn năm học vào việc nghiên cứu di tích cụ thể tại Hà Nội. Được sự đồng ý của giáo viên hướng dẫn- cô giáo Phạm Thu Hương, tôi chọn đề tài **Bước đầu tìm hiểu một số di tích thờ danh nhân Nguyễn Trung Ngạn tại Hà Nội** làm khóa luận tốt nghiệp Đại học.

2. Mục đích nghiên cứu

Mục đích của khóa luận là tập hợp các nguồn tư liệu thành văn và tư liệu khảo sát nhằm tìm hiểu cuộc đời và sự nghiệp cũng như những đóng góp của

Nguyễn Trung Ngạn với Thăng Long- Hà Nội. Trên cơ sở thực trạng của những di tích thờ Nguyễn Trung Ngạn, vận dụng phân lý thuyết đã học, bước đề xuất một số giải pháp nhằm giữ gìn và phát huy tác dụng của di tích, coi như một việc làm để góp phần nhỏ bé vào sự nghiệp bảo vệ di tích lịch sử- văn hóa của Thủ đô Hà Nội.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của khóa luận là các di tích có thờ danh nhân Nguyễn Trung Ngạn. Phạm vi giới hạn 3 trong tổng số 8 di tích có thờ Nguyễn Trung Ngạn tại Hà Nội. Đây là 3 di tích còn tồn tại là : đền Tiên Hạ, đền Hương Tượng và đình Hương Bài.

4. Phương pháp nghiên cứu

Phương pháp nghiên cứu của khóa luận: Sử dụng chủ nghĩa duy vật lịch sử và duy vật biện chứng của chủ nghĩa Mác - Lênin làm phương pháp luận, để nhìn nhận, đánh giá các sự vật, hiện tượng. Sử dụng phương pháp nghiên cứu liên ngành: Lịch sử, Văn hoá học, Dân tộc học, Bảo tàng học, Hán Nôm, trong đó phương pháp khảo sát thực tế và điều tra hồi cố là những phương pháp cơ bản nhất.

5. Bố cục của khóa luận

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Tài liệu tham khảo và Phụ lục, nội dung bài khoá luận gồm 3 chương:

Chương 1: Vài nét về cuộc đời và sự nghiệp của Nguyễn Trung Ngạn

Phần này tập trung tra cứu, sưu tầm, chọn lọc, tìm hiểu và nghiên cứu các tài liệu chứa đựng những thông tin về nhân vật Nguyễn Trung Ngạn, trong chính sử, dã sử, các giai thoại và các di vật Hán văn ghi chép về Nguyễn Trung Ngạn, mục đích tìm hiểu, nghiên cứu tương đối có hệ thống nhằm giới thiệu khái quát về thân thế, sự nghiệp và những đóng góp của Nguyễn Trung Ngạn trên nhiều mặt chính trị, hoạch chính, ngoại giao, quân sự, sử học, pháp luật và văn học.

Chương 2: Một số di tích thờ danh nhân Nguyễn Trung Ngạn tại Hà Nội

Phần này, với phạm vi nghiên cứu có hạn, tác giả mới chỉ sơ lược tìm hiểu một cách khái quát về lịch sử hình thành và tồn tại của di tích, các nhân vật phối thờ tại di tích, tìm hiểu và so sánh các giá trị kiến trúc nghệ thuật, lễ hội, giá trị lịch sử, văn hóa của các di tích.

Chương 3: Vấn đề bảo tồn và phát huy giá trị của các di tích thờ danh nhân Nguyễn Trung Ngạn tại Hà Nội

Qua việc tìm hiểu khá nghiêm túc và có hệ thống về danh nhân Nguyễn Trung Ngạn và những đóng góp cho lịch sử dân tộc, nhận thức được các giá trị văn hóa vật thể — phi vật thể, thấy được ý nghĩa của việc bảo tồn và phát huy tác dụng của di tích hướng tới kỷ niệm 1000 năm Thăng Long —Hà Nội, tác giả mạnh dạn đưa ra những ý kiến về vấn đề bảo tồn, tôn tạo và phát huy giá trị của các di tích trong giai đoạn hiện nay.

Để hoàn thành khóa luận này, cùng sự nỗ lực của bản thân, tôi đã nhận được sự chỉ dạy của các thầy cô trong khoa Bảo tàng trường Đại học Văn hóa Hà Nội trong suốt 4 năm qua, được sự giúp đỡ và tạo điều kiện của các cán bộ ở Ban quản lý Di tích và Danh thắng Hà Nội, Ban quản lý di tích đền Tiên Hạ, đền Hương Tượng, đình Hương Bài. Tác giả xin được gửi lời cảm ơn chân thành nhất. Đặc biệt, tôi muốn bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới cô giáo TS. Phạm Thu Hương đã trực tiếp tận tình hướng dẫn tôi trong suốt quá trình nghiên cứu.

Mặc dù đã rất cố gắng giải quyết những vấn đề chính của khóa luận nhưng do trình độ còn hạn chế, thời gian nghiên cứu không nhiều bài viết chắc chắn không tránh khỏi khiếm khuyết. Kính mong nhận được sự góp ý của thầy cô, các nhà nghiên cứu và sự trao đổi của các bạn đồng nghiệp để khóa luận được hoàn thiện hơn.

Tôi xin trân trọng cảm ơn!

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. *Bảo tàng, di tích và lễ hội*, Phan Khanh, H.: Thông tin, 1992.
2. *Di tích lịch sử văn hóa trong khu phố cổ và xung quanh Hồ Hoàn Kiếm Hà Nội*, Lưu Minh Trị chủ biên, H.: Hà Nội, 2002.
3. *Đại Việt sử ký toàn thư*, H.: Khoa học xã hội, 1983.
4. *Địa chỉ văn hóa dân gian Thăng Long - Đông Đô - Hà Nội*, Đinh Gia Khánh, Kiều Thu Hoạch, Sở Văn hóa Thông tin Hà Nội.
5. *Đình Việt Nam*, Hà Văn Tấn, H.: TP. HCM, 1998.
6. *Đình và đền Hà Nội*, Nguyễn Thế Long, H.: Văn hóa thông tin, 1998.
7. *Đường phố Hà Nội*, Nguyễn Vinh Phúc, H.: Hà Nội, 1979.
8. *Hà Nội di tích và văn vật*, Nguyễn Doãn Tuân, Ban Quản lý Di tích và Danh thắng Hà Nội, 1994.
9. *Hà Nội nghìn xưa*, GS. Trần Quốc Vượng, Vũ Tuấn Sán, H.: Hà Nội, 1998.
10. *Hà Nội qua những năm tháng*, Nguyễn Vinh Phúc, H.: Thế giới, 1994.
11. *Kiến trúc dân gian truyền thống*, Chu Quang Trứ, H.: Mỹ thuật, 2009.
12. *Kỷ yếu Hội thảo Khoa học Danh nhân văn hóa Nguyễn Trung Ngạn*, Hội Khoa học lịch sử Việt Nam, H.: Hà Nội, 2009.
13. *Luật di sản văn hóa & Nghị định hướng dẫn*, H.: Chính trị Quốc gia, 2003.
14. *Lý lịch di tích đền Tiên Hạ*, Ban Quản lý Di tích và Danh thắng Hà Nội, 2006.
15. *Lý lịch di tích đền Hương Tượng*, Ban Quản lý Di tích & Danh thắng Hà Nội, 2005.

16. *Lý lịch di tích đình Hương Bài*, Ban Quản lý Di tích & Danh thắng Hà Nội, 2007.
17. *Những vị thần được thờ ở Hà Nội*, Vũ Thanh Sơn, H.: Hà Nội, 2004.
18. *Nói chuyện về bảo vệ di sản văn hóa*, Tài liệu nghiệp vụ, H.: Vụ Bảo tồn bảo tàng, 1959.
19. *Thăng Long - Đông Kinh Hà Nội, quê hương và nơi hội tụ nhân tài*, Đặng Duy Phúc, H.: Hà Nội, 1996.
20. *Trang trí trong mỹ thuật truyền thống của người Việt*, GS. Trần Lâm Biền, H.: Văn hóa dân tộc, 2001.
21. *Truyền thuyết các vị thần Hà Nội*, Minh Thảo, Xuân Mỹ, H.: Văn hoá thông tin, 1994.
22. *Từ điển nhân vật lịch sử Việt Nam*, Nguyễn Bá Thế, H.: Tổng hợp TP. HCM.
23. Tạp chí Khoa học và Tổ quốc số 15, 16 — tháng 8 / 2007, Liên hiệp các Hội khoa học và kỹ thuật Việt Nam xuất bản, *Phẩm chất Nguyễn Trung Ngạn*, Hương Nao.
24. Tạp chí Thăng Long Hà Nội nghìn năm — số 20, năm 2004, *Đền Hương Tượng, nơi thờ Đại doãn Kinh sư Nguyễn Trung Ngạn*, Hoàng Hải.
25. Tạp chí Xưa và Nay, Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam - số 327, tháng 3/2009.
26. Giáo trình *Bài giảng môn Mỹ thuật Việt Nam*, GS Trần Lâm Biền.
27. Giáo trình *Bảo tồn di tích lịch sử văn hóa*, Nguyễn Đăng Duy & Trịnh Minh Đức, H.: Đại học Văn hóa Hà Nội, 1992.
28. Giáo trình *Bảo tồn di tích lịch sử văn hóa*, TS Phạm Thu Hương, Trịnh Minh Đức, Trường Đại học Văn hóa Hà Nội, 2007.